

DOROTA MALEC (Kraków)

Notariat w Departamencie Krakowskim Księstwa Warszawskiego oraz w Rzeczypospolitej Krakowskiej.

I. Wprowadzenie. Powiększenie po zwycięskiej wojnie w 1809 roku terytorium Księstwa Warszawskiego o nowe departamenty galicyjskie spowodowało istotne zmiany w zakresie zarówno prawa jak i organizacji wymiaru sprawiedliwości na świeżo włączonych terenach. Wywołały one długotrwałe skutki, przetrwały bowiem w znacznej części samo Księstwo i obowiązywały także w następnych latach.

Jedną z nowych na tych terenach instytucji stanowił notariat. Wprowadzony w departamencie krakowskim jego organizacja utrzymał się na terenie późniejszej Rzeczypospolitej Krakowskiej, a nawet po jej wcieleniu w 1846 r. do Austrii, aż do wejścia w życie w dniu 1 listopada 1859 r. ustawy austriackiej o notariacie z 21 maja 1855 r.¹

Dzieje notariatu polskiego wciąż czekają na swą monografię, co kilkakrotnie podkreślano w najnowszej literaturze. Nie rozwijano dotychczas szerzej także i wątków, dotyczących funkcjonowania notariatu w okresie Księstwa Warszawskiego. Niemal całkowicie pomijano jego historię na terenie Departamentu Krakowskiego Księstwa oraz Rzeczypospolitej Krakowskiej.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie niektórych zagadnień, związanych z działaniem notariuszy na tych terenach po roku 1810. Analiza ograniczona została w zasadzie do terenu Krakowa i urzędujących tu notariuszy. Ich działalność w okresie półwiecznego obowiązywania ustawodawstwa wprowadzonego w czasach Księstwa Warszawskiego nie doczekała się dotychczas żadnego odrębnego opracowania.

II. Notariat w Księstwie Warszawskim. Wprowadzenie w Księstwie Warszawskim publicznego notariatu poprzedzone zostało wydaniem w 1807 r.,

¹ S. Muczkowski, *Austriacka ustawa notarialna z dnia 25 lipca 1871 r. historycznie i porównawczo objaśniona*, Kraków 1887, s.106.

jeszcze w okresie Komisji Rządzącej, przepisów normujących postępowanie w działaniach dobrowolnego sądownictwa. Jednocześnie w powiatach powołano - jako organy pomocnicze sądów ziemiańskich - pisarzy aktowych, upoważnionych do samodzielnego działania w drobniejszych sprawach².

Po wejściu w życie Kodeksu Napoleona instytucja notariatu stała się w Księstwie konieczna, wobec przewidzianego w nim dla wielu czynności prawnych wymogu sporządzania ich w formie urzędowej. Nie zmieniło to jednak nieufnego wobec nowej instytucji podejścia, widocznego nawet wśród bliskich współpracowników ministra sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego, F. Łubińskiego³.

13 maja 1808 r., mocą instrukcji ministerialnej, wprowadzona została w Księstwie nowa organizacja sądownictwa⁴. 23 maja 1808 r. wydana została kolejna instrukcja, nakazująca, by postępowanie w *interessach aktowych, czyli tak zwanych actis bonae voluntatis* prowadzone było *zupetnie podług przepisów Napoleona*⁵. Oznaczało to wprowadzenie na terenie Księstwa Warszawskiego francuskiej ustawy notarialnej z 16 marca (25 vetnôse) 1803 r.⁶ Wymienione przepisy, uzupełnione dekretem o taksie dla notariuszy z 14 marca 1809 r.⁷ stanowiły podstawę prawną działania notariatu w Księstwie.

System francuski notariatu, opierający się na oddzieleniu jurysdykcji spornej od dobrowolnej przyznawał notariuszom szeroki zakres działania, zaś aktom notarialnym klauzulę wykonalności. W uzasadnieniu ustawy z 1803 r.

² W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964, s. 254-255; 6 czerwca 1807 r. uregulowano w 97 paragrafach postępowanie w sprawach „urządzeń aktowych”, A. Heylmann, *Historia organizacji sądownictwa w Królestwie Polskim*, t. I, Warszawa 1861, s. 155.

³ Wspominał on, że jeden z jego doradców, Dmochowski, krytykując notariat *oprócz wielu naukowych uwag przedkładał niebezpieczeństwo z notaryuszów, tranzakcyj przed nimi robionych. Tłumaczyłem się, że co dotyczy najpotrzebniejszych dla wiadomości ogółu dzieł prawnych, przetłumaczone są na język polski i do sądów rozestane, obszernie instrukcje dla notaryuszów, wydane z ministerium, powinny oświecać strony przystępujące do tranzakcyj (...)*, W. Chomętowski, *Pamiętnik Feliksa hrabiego Łubińskiego Ministra Sprawiedliwości*, wyd. II, Warszawa 1890, s. 194.

⁴ O szczegółach organizowania sądownictwa w Księstwie przez ministra sprawiedliwości Łubińskiego m.in. W. Sobociński *Sądownictwo Księstwa Warszawskiego a problem kasacji. Pierwsze pomysły i zaczątki organizacji kasacyjnej*, *Czasopismo Prawno-Historyczne* (dalej: CPH) 1982, z. 2, s. 161 i n., idem *Prokuratura Sądu Kasacyjnego w Księstwie Warszawskim*, s. 22 i n. oraz *Historia ustroju i prawa...*, s. 241, A. Rosner, *Stare i nowe w organizacji i działalności sądów pokoju w Księstwie Warszawskim*, CPH, 1994, z. 1-2, s. 70.

⁵ *Przepisy dotyczące się organizacji oraz atrybucji władz sądowych i osób do składu sądownictwa należących* [w:] S. Zawadzki, *Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim*, Warszawa 1863, t.III, s. 353; A. Heylmann, *Historia organizacji sądownictwa...*, s. 156.

⁶ Tłumaczenie polskie pt. *Organizacja notaryuszów*, Warszawa 1808; S. Zawadzki *Prawo cywilne...*, Warszawa 1860, t. II, s. 859 i n. pt. *Organizacja notarjatu* (dalej: Organizacja notariatu).

⁷ Dekret dotyczący taksy dla notariuszy, Warszawa 14 marca 1809 r., *Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego* (dalej: Dz. Pr.), t. I, nr 9, s. 213-217.

zwracano uwagę na potrzebę stworzenia instytucji złożonej z bezstronnych urzędników, którzy by *sporządzali czynności dobrej woli, przedstawiając osobom przyjmującym w nich udział całą szerokość zobowiązań jakie biorą na siebie, spisując je z jasnością i nadając im charakter urzędowych, oraz moc wyroku w ostatniej wydanego instancji*⁸.

Zgodnie z art. 1 ustawy notariusze byli urzędnikami publicznymi, ustanowionymi do przyjmowania aktów i kontraktów, którym strony chciały lub musiały nadać cechę taką, jak aktom publicznym, a także do zapewnienia ich daty, przechowywania, wydawania z nich wyciągów głównych i wypisów.

Organizacja sądownictwa cywilnego z 1808 r. przewidywała ustanowienie przy każdym sądzie pokoju po dwóch pisarzy aktowych, a oprócz tego odpowiednią ich liczbę – dostosowaną do liczby ludności w *miastach stołecznych i innych miastach ludniejszych*⁹. Zgodnie z francuską ustawą notarialną w miastach o liczbie ludności większej niż sto tysięcy przypadać powinien jeden notariusz na sześć tysięcy mieszkańców, w pozostałych miejscowościach od dwóch do pięciu notariuszy w każdym okręgu sądu pokoju¹⁰.

Choć organizacja sądownictwa z 1808 r. nie przewidywała ustanawiania pisarzy aktowych przy sądzie apelacyjnym, to już w tym samym roku powołano dwóch takich notariuszy- J.W.Bandtkiego oraz W.Majewskiego, uprawnionych do wykonywania czynności na terenie całego kraju¹¹. Notariuszy działających w okręgu sądu pokoju nazywano powiatowymi, w okręgu trybunału cywilnego I instancji departamentowymi, zaś notariuszy przy sądzie apelacyjnym notariuszami Księstwa.

Nie udało się stworzyć izb notarialnych, nazywanych dozorczymi¹², mimo iż ich powołanie przewidywał F.Łubieński, planujący oddanie im nadzoru nad pisarzami aktowymi¹³. Poddani zostali w związku z tym władzy dyscyplinarnej trybunałów cywilnych (a notariusze Księstwa – sądu apelacyjnego).

III. Notariat w Departamencie Krakowskim. Po przyłączeniu do Księstwa Warszawskiego nowych terenów przystąpiono między innymi do organizowania od podstaw struktur wymiaru sprawiedliwości. Wiązała się z tym konieczność znalezienia odpowiedniej liczby wykwalifikowanych kandydatów

⁸ Cyt. za A. Niemirowski, *Przegląd ustaw notaryalnych obowiązujących obecnie w Europie*, Warszawa 1880, s. 3.

⁹ Art. 42 organizacji sądownictwa cywilnego z 13 maja 1808 r., S. Zawadzki, *Prawo cywilne ...*, t. III, s. 339.

¹⁰ Art. 51 organizacji notariatu.

¹¹ A. Heylman, *Historia organizacji sądownictwa...*, s. 157, W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa ...*, s. 255.

¹² A. Heylman, *op. cit.*, s. 156; nietrafnie o istnieniu w Księstwie Warszawskim samorządu notarialnego T. Grajner, *Wpływ projektów ustawy notarialnej powstałych w Drugiej Rzeczypospolitej na ostateczny kształt prawa o notariacie z 1933 r.*, Rejent 1999, nr 6-7, s. 198

¹³ (...) *Zamiarem także moim jest (...) utworzyć izbę notaryuszów, która ma czuwać nad wszystkimi notaryuszami*, W. Chomętowski, *Pamiętnik Feliksa hrabiego Łubieńskiego...*, s. 194.

na sędziów i innych urzędników sądowych. Jeszcze przed przyłączeniem departamentów galicyjskich do Księstwa, minister F. Łubieński zbierał informacje o ludziach, którym można by powierzyć urzędy. Listy przygotowywane przez jego informatorów były - jak się wydaje - istotnym elementem przesądającym o nominacjach¹⁴. Część nowych kadr sądownictwa w Departamencie Krakowskim wywodziła się spośród urzędników magistratu Krakowa¹⁵.

Zgodnie z dekretem królewskim z dnia 9 czerwca 1810 r. wejście w życie Kodeksu Napoleona oraz francuskiego kodeksu handlowego, połączone z rozpoczęciem działalności przez nowe sądy *stosownie do takiej organizacji i procedury, jak dawniejsze kraje Księstwa Warszawskiego* nastąpić miało na terenie nowo przyłączonych departamentów 15 sierpnia 1810 r.¹⁶, w dniu imienin cesarza Napoleona. Podczas uroczystości w Krakowie, odbywających się z udziałem ministra sprawiedliwości F. Łubieńskiego¹⁷ między innymi zaprzysiężono nowych sędziów, urzędników sądowych oraz innych funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości¹⁸.

W wygłaszanych wówczas przemówieniach poświęcono miejsce także notariuszom. F. Łubieński scharakteryzował zakres ich obowiązków, nazywając pisarzy aktowych *świadkami od rządu ustanowionymi*¹⁹. Zapowiedział powołanie w każdym powiecie dwóch notariuszy, z których jeden miał mieć powierzone swej pieczy dawne akta powiatowe. Zwrócił także uwagę, iż akty notarialne, obejmujące dobrowolnie zawarte umowy *moc egzekucyjną tak jak wyrok sądowy mają*, zaś notariusz na wezwanie prokuratora królewskiego *onegoż w części od Prokuratora powierzonej zastępuje*²⁰.

W wystąpieniu W. Litwińskiego, świeżo mianowanego prokuratora królewskiego przy Trybunale I instancji Departamentu Krakowskiego, znalazła się wyraźna pochwała instytucji notariatu, uznanej przezeń za zbawienną, gdyż

¹⁴ M.in. spośród osób znajdujących się na takiej liście, opracowanej ok. połowy 1809 r., znaczna część objęła funkcje w nowym aparacie wymiaru sprawiedliwości, J. Litauer, *Fragmety z dziejów polskiego sądownictwa porozbiorowego*, Warszawa 1915, s. 11-15; *Etat sądowy Departamentu Krakowskiego*, Gazeta Krakowska 1810, nr 85, s. 1023-1024; o problemach z obsadą stanowisk w sądach w Galicji m.in. T. Menceł, *Feliks Łubieński, minister sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego (1758-1848)*, Warszawa 1952, s. 122-125.

¹⁵ Na wynikające z tego znaczne osłabienie magistratu skarżono się m.in. prefektowi Departamentu Krakowskiego, list W. Bartscha z grudnia 1809 r. do S. Wodzickiego, Akta Prefektury Departamentu Krakowskiego, Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział I, ul. Sienna (dalej: API), sygn. PDK1.

¹⁶ Dz. Pr., t. II, Nr 18, s. 220-221.

¹⁷ Choć 15 sierpnia 1810 r. zmarła w Krakowie towarzysząca mu w podróży żona, nie zmienił planu swego pobytu w mieście i wziął udział we wszystkich zaplanowanych wydarzeniach, T. Menceł, *Feliks Łubieński...*, s. 126-127.

¹⁸ Szczegółowy opis uroczystości: Gazeta Warszawska 1810, nr 67 s. 1187, Dodatek do Nr 68, s. 1211, Gazeta Krakowska 1810, nr 66, s. 787-788, nr 67, nr 71, s. 847-851, nr 72 s. 859-860, nr 73, s. 871-874, J. Litauer, *Materiały...*, s. 23-44.

¹⁹ Przemówienie F. Łubieńskiego, J. Litauer, *op. cit.*, s. 34.

²⁰ *Op. cit.*

zatknie na przyszłość niewyczerpanego źródło pieniactwa, ułatwi sędziemu rozpoznanie sprawy, skróci rozwlekłość procesu i ustali spokojność obywateli, zaś instytut notariatu nakazujący ażeby wszelka czynność z największą zeznana była otwartością przed urzędnikiem publicznym pod dozorem rządu zostającym i nadając tymże dokumentom wiarę i moc zupełną, a nie dopuszczając przeciwko osnowie żadnego zarzutu, wyjąwszy fałszu i nieprzyznania, znosi na zawsze ten szkodliwy zwyczaj, zagradza wszystkim wybiegom drogę i szczęśliwą rokuje nam przyszłość²¹.

Już w 1810 r. podjęli czynności urzędowe pierwsi mianowani w Krakowie notariusze: Walenty Lichocki²², Florian Chojnacki²³, Andrzej Markiewicz²⁴ oraz Jan Rylski²⁵. Funkcję notariusza publicznego przy sądzie pokoju dla powiatu i miasta Krakowa powierzono Andrzejowi Szałowiczowi²⁶. Wkrótce do ich grona dołączył Wojciech Oleński²⁷, a w 1811 r. Andrzej Kossowicz²⁸.

Ponieważ w pozostałych powiatach Departamentu Krakowskiego (tak jak początkowo w samym Krakowie) obsadzono tylko po jednym (z dwóch przewidzianych) stanowisk notariuszy przy sądach pokoju, ogłoszono, by osoby posiadające wymagane prawem kwalifikacje i środki na kaucję w wysokości 10000 złotych zgłaszały swe kandydatury do Trybunału I instancji²⁹. Mieli oni objąć jednocześnie funkcje konserwatorów hipotek, gdy w samym Krakowie powierzono ją innej osobie, nie pełniącej funkcji pisarza aktowego, Nikodemowi Budowskiemu³⁰. Analogiczny tryb poszukiwania kandydatów na wolne lub opróżnione stanowiska notariuszy obowiązywać miał także na przyszłość.

²¹ Przemówienie W. Litwińskiego, *Gazeta Krakowska* 1810, nr 73, s. 873.

²² Notariusz w latach 1810-1814, kancelaria przy ulicy Szpitalnej 562, zachowane akta w Archiwum Państwowym w Krakowie, Oddział II, ul. Grodzka (dalej APII), sygn. WL.

²³ Notariusz w latach 1810-1816, kancelaria ul. Szczepańska 374, zachowane akta APII, sygn. AM.

²⁴ Notariusz w latach 1810-1818, kancelaria ul. Grodzka 84/85, od 1812 r. ul. Szeroka 41, zachowane akta APII, sygn. JR.

²⁵ Brak zachowanych akt, w *Etatie sądowym Departamentu Krakowskiego* wymieniony jako notariusz archiwista, wykonywanie przez niego czynności urzędowych potwierdzają także akta notarialne Floriana Chojnackiego, m.in. akta rozwodowe z października 1810 r.: *przed nami Florianem Chojnackim i Janem Rylskim, na ulicy Szewskiej w kamienicy pod numerem 346 zamieszkałymi pisarzami publicznymi przysięgliemi Departamentu Krakowskiego do przyjęcia dzieł dobrej woli upoważnionymi stawili się (...), Akta Notaryalne Departamentowe Florjana Chojnackiego z roku 1810 dotyczące Osoby Realności Miasta W. Neutralnego Krakowa z Okręgiem od N°1 do N°39*, APII, sygn. FCh1, akt nr 7.

²⁶ Od 1814 r. notariusz departamentowy, zachowane akta z okresu 1814-1816, kancelaria ul. Floriańska 537, akta notarialne APII, sygn. AS.

²⁷ Notariusz w latach 1810-1842, kancelarie kolejno przy ulicach: Szpitalnej 622, Rynek 456, Św. Jana 466, Św. Anny 310, zachowane akta APII, sygn. WO.

²⁸ Notariusz latach 1811-1816, kancelaria przy ulicy Grodzkiej 203, zachowane akta APII, sygn. AK.

²⁹ *Obwieszczenie Prezesa Trybunału I Instancji z dnia 22 września 1810 r.*, *Gazeta Krakowska* 1810, nr 85, s. 1026.

³⁰ *Etat sądowy Departamentu...*, s. 1023.

Zgodnie z dekretem królewskim z dnia 11 lipca 1809 r. o stopniowaniu w wydziale sprawiedliwości na stanowisko pisarza aktowego mógł zostać powołany tylko ten, kto po ukończeniu kursu prawa odpowiednio długo był asesorem nadliczbowym lub aplikantem przy trybunale cywilnym albo sądzie kryminalnym i złożył egzamin asesorski³¹. Od aplikantów przygotowujących się do objęcia urzędu notariusza wymagano co najmniej trzymiesięcznej praktyki w kancelarii pisarza aktowego w charakterze *pióra w czynnościach urzędu jego* (art.18 dekretu). Tym samym wprowadzono dodatkowe w stosunku do obowiązującej francuskiej ustawy notarialnej wymogi kwalifikacyjne. Wejście w życie powyższych przepisów na terenie departamentów galicyjskich odroczone jednak do dnia 11 lipca 1811 r.³². W 1810 r. ustalone zostały reguły dotyczące nominacji w wydziale sprawiedliwości, oddające powoływanie wszystkich pisarzy aktowych do kompetencji króla na wniosek ministra sprawiedliwości³³.

Od patentu nominacyjnego pobierana była jednorazowa opłata stemplowa w wysokości zależnej od rangi notariusza³⁴. Notariusze płacili podatek osobisty, zróżnicowany w zależności od zajmowanego stanowiska: powiatowi, zaliczeni do klasy szóstej podatników w wysokości 30 złotych, departamentowi, zaliczeni do klasy siódmej 60 złotych, zaś notariusze Księstwa (klasa dziewiąta) 300 złotych³⁵.

Początkowo niewielka aktywność zawodowa krakowskich notariuszy zaczęła się zwiększać, co potwierdza rosnąca ilość sporządzanych przez nich aktów notarialnych. Najwcześniej, w sierpniu 1810 r., rozpoczął praktyczną działalność W.Lichocki, który do końca roku sporządził 28 aktów notarialnych³⁶. A. Markiewicz sporządził w 1810 r. jedynie 12 aktów³⁷, Florian Chojnacki od września do końca grudnia 1810 r. 39 aktów³⁸. W. Olearski w pierw-

³¹ Dekret z dnia 11 lipca 1809 r. o stopniowaniu w Wydziale Sprawiedliwości, Dz. Pr. t. I, s. 298

³² Dekret z dnia 6 czerwca 1810 r. Dz. Pr. t. II, s. 212-213.

³³ Art. 1 pkt 7 dekretu z dnia 4 sierpnia 1810 r., tekst dekretu: W. Bartel, J. Kosim, W. Rostocki, *Ustawodawstwo Księstwa Warszawskiego*, t. II, Warszawa 1964, s. 192-193.

³⁴ N.p. ustawa sejmowa z dnia 24 marca 1809 r. ustaliła ich wysokość na: 6 złotych dla pisarzy aktowych przy sądach pokoju, milcząc na temat pozostałych notariuszy, Dz. Pr. t.III, s. 39, w 1811 r. ustalono kwoty 100 złotych przy nominacji na notariusza Księstwa, 50 złotych – notariusza departamentowego oraz 25 złotych – notariusza powiatowego, Ustawa sejmowa o poborach z dnia 23 grudnia 1811 r. (Prawo o opłatach stemplowych), Dz. Pr., t. IV, s. 67.

³⁵ Ustawa sejmowa o poborach z dnia 23 grudnia 1811 r. (Podatek osobisty), Dz. Pr. t. IV, s. 27-38.

³⁶ *Akta notaryalne Departamentowe Walentego Lichockiego, dotyczące Osoby y Realności Miasta W. Krakowa z okręgiem z Roku 1810*, APII, sygn.WL 1.

³⁷ W 1811 - 68 aktów, w 1812 - 58 aktów, w 1813 - 40 aktów, w 1814 - 53 akty. W kolejnych latach – już w Wolnym Mieście Krakowie: 1815 - 36 aktów, 1817 - 4 akty, 1818 - 6 aktów, *Index Aktów Notaryalnych Departamentowych Andrzeja Markiewicza, dotyczących Osoby Realności Miasta W. Krakowa z Okręgiem*, APII, sygn. AMI.

³⁸ W 1811 r. 21 aktów, w 1812 r. 291 aktów, w 1813 r. 180 aktów, w 1814 r. 200 aktów, w 1815 r. 328, *Akta Notaryalne Departamentowe Floryana Chojnackiego z Roku 1810 dotyczące Osoby Realności W. Neutralnego Krakowa z Okręgiem*, APII, sygn.FCh.

szym roku urzędowania (od września 1810 r. do końca grudnia 1811 r.) sporządził 55 aktów³⁹. A. Szałowicz tylko w 1815 r. sporządził 136 aktów, w pozostałych latach średnio po 60, zaś A. Kossowicz 25 aktów w pierwszym roku działania⁴⁰.

Zachowane w Archiwum Państwowym w Krakowie niemal w całości akta notariuszy Departamentu Krakowskiego, a później Wolnego Miasta Krakowa, stanowią niezwykle ciekawy materiał poznania praktyki prawa prywatnego na tym terenie, zwłaszcza praktyki obowiązującego tu Kodeksu Napoleona. Przedstawiona niżej krótka charakterystyka stanowi zaledwie krótki zarys zasługujących na głębszą analizę problemów.

Bardzo szybko ustaliła się jednolita forma aktów notarialnych, sporządzanych przez krakowskich pisarzy aktowych, choć występowały w ich konstrukcji drobne, nieistotne różnice⁴¹. Akty sporządzane w Krakowie różniły się nieco formą także od sporządzanych np. w Warszawie⁴².

Wśród aktów sporządzonych w pierwszym roku istnienia notariatu publicznego w Krakowie znalazły się m.in. akty obejmujące udzielenie pełnomocnictwa; ustanowienie hipoteki; kontrakty dzierżawy, kupna i sprzedaży nieruchomości; ugody obejmujące umorzenie długów oraz podział majątku spadkowego; testamenty, a także akta rozwodowe mieszczan krakowskich⁴³.

11

³⁹ W okresie wrzesień 1810-grudzień 1811, w 1812 r. 83 akty, w 1813 r. 73 akty, brak danych i akt za lata 1814-1815, *Akta Notaryalne Departamentowe Woyciecha Olearskiego z roku 1810, z roku 1811*, APII, sygnWO.

⁴⁰ Od października do grudnia 1811 r., następnie kolejno: w 1812 r. 186 aktów, w 1813 r. 81 aktów, w 1814 r. 92 akty, brak danych i akt za 1815 r., *Akta Notaryalne Departamentowe...*, APII, sygn. AK.

⁴¹ *Działo się w Krakowie w kamienicy na ulicy Grodzkiej pod numerem ośmdziesiątym szóstym, służącej i mieszkaniu pisarza niżej wyrażonego dnia trzynastego września roku tysiąc ośmsetnego dziesiątego. Przede mną Floryanem Choynackim, pisarzem publicznym przysięgłym Departamentu Krakowskiego, do przyjęcia dzieł dobrej woli upoważnionym i jak wyżej w akcie wyrażono zamieszkałym, stawili się osobiście (...)*, *Akta Notaryalne Departamentowe Floryana Choynackiego z roku 1810 dotyczące Osob y Realności Miasta W. Neutralnego Krakowa z Okręgiem od N°do N°XI-XII 1810 r.*, Archiwum Państwowe w Krakowie, APII, sygn. FCh1, akt nr 2, *Działo się w Krakowie dnia czwartego miesiąca stycznia tysięcznego ośmsetnego jedenastego roku. Przede mną Andrzejem Markiewiczem notariuszem publicznym Departamentu Krakowskiego, w Krakowie w ulicy Grodzkiej pod numerami ośmdziesiąt cztery i ośmdziesiąt pięć mieszkałym, i tamże kancelaryę aktów publicznych dobrej woli utrzymującym, stanąwszy osobiście w miejscu tejże Kancelarii (...)*, *Akta Notaryalne Departamentowe Andrzeja Markiewicza, dotyczące Osob i Realności Miasta W. Krakowa z okręgiem z roku 1811*, APII, sygn. AM1, akt nr 2.

⁴² Niektóre z nich zaczynały się od formuły nieobecnej w aktach krakowskich: *Frëderik August, z Bożey łaski Król Saski, Xiążę Warszawski wszystkim teraz żyjącym i napotem będącym wiadomo czyniemy: iż sporządzony został Akt Urzędowy osnowy następuiącey: Działo się w Warszawie, dnia czternastego miesiąca grudnia tysiąc ośmset dziesiątego roku. Przede mną Teodorem Czempińskim, notaryuszem publicznym Departamentu Warszawskiego, w Rynku Miasta Starey Warszawa, w domu pod numerem 66 zamieszkałym (...)*, APII, sygn. AM1, akt nr 6.

⁴³ Przegląd wg zachowanych akt F. Choynackiego z 1810 r., APII, sygn. FCh 1.

Te ostatnie, obszerne akta, zasługują na uwagę, obejmują bowiem sprawy rozwodowe z *wzajemnego zezwolenia*, wszczęte już w październiku i listopadzie 1810 r. na podstawie Kodeksu Napoleona, który wszedł w Krakowie w życie zaledwie kilka miesięcy wcześniej, 15 sierpnia tego samego roku⁴⁴. Aktami notarialnymi obejmowano często także umowy pożyczki⁴⁵.

Notariusze Księstwa Warszawskiego prowadzili kancelarie we własnych mieszkaniach, tam także przechowując oryginały sporządzanych przez siebie aktów, co z reguły zaznaczano w treści aktu⁴⁶. Przewidziany przez obowiązujące przepisy sposób archiwizowania dokumentów notarialnych skrytykował m.in. J. Bandtkie, proponujący, by akta stanowiły własność rządu oraz by składowane były *w miejscach bezpiecznych od przygód tymczasowych*⁴⁷.

Zgodnie z nakazem ustawy pisarze aktowi prowadzili repertoria wszelkich przyjmowanych przez siebie aktów, zawierające dane o rodzaju aktu, nazwiskach stron oraz poświadczeniu zarejestrowania. Prowadzony był także indeks, w wypadku krakowskich notariuszy departamentowych wspólnie, z zachowaniem wewnętrznego podziału alfabetycznego, w ramach którego, w kolejnych latach, wpisywano chronologicznie czynności poszczególnych pisarzy aktowych⁴⁸.

Obejmując urządowanie notariusze wnosili kaucje, służące do ewentualnego zabezpieczenia roszczeń wynikających z ich działalności. Wyczerpanie kaucji w całości lub części powodowało zawieszenie pisarza aktowego w czynnościach urzędowych do czasu jej uzupełnienia⁴⁹. Przed jej zwrotem po zakończeniu urządowania wzywano zainteresowanych w drodze publicznego ogłoszenia do zgłaszania ewentualnych roszczeń, po bezskutecznym upływie wyznaczonego terminu kaucja była zwracana. W Krakowie po raz pierwszy ogłoszenie takie zamieszczono w Dzienniku Departamentowym Krakowskim po śmierci notariusza W. Lichockiego w 1814 r.⁵⁰.

⁴⁴ *Op. cit.*, akt nr 7, nr 22.

⁴⁵ M.in. w 1810 pełniący już obowiązki notariusza W. Olearski, opisany w akcie jako *kaptalista* udzielił pożyczki w kwocie 3500 w *grubej srebrnej monecie*, *op. cit.*, akt nr 23.

⁴⁶ Por. przypis nr 41.

⁴⁷ J. Bandtkie, *O notaryacie dawniejszym i nowszym w Polsce*, Pamiętnik Warszawski 1815, t. III, s. 440.

⁴⁸ *Index aktów notaryalnych notaryusza Olearskiego, Choynackiego, Lichockiego, Markiewicza, Szałowicza, Kopowicza 1810-1816*, w aktach notarialnych A. Markiewicza, APII, sygn. AM 5.

⁴⁹ Art. 33 Organizacji notariatu.

⁵⁰ *Walenty Lichocki POD Notaryusz Dep. Krakowskiego dnia 1 Maia r. b. życie zakończył, następnie wynika potrzeba extabulowania kaucyi przez zmarłego z powodu urządowania swego zapisaney. W tym celu podpisany niżej executor testamentu Śp. Walentego Lichockiego do niniejszego wyrókiem wysokiego Trybunatu Cywilnego Departamentu Krakowskiego w Wydziale 1 dnia 11 Maia b.r. zapadłym upoważnion wzywa każdego, ktoby do Śp. Walentego Lichockiego iakowe z powodu urządowania tegoż rościł sobie pretensye, ażeby takowe w przeciągu trzech miesięcy likwidował, po upłynionym albowiem tym terminie kaucya zapisana extabulowaną zostanie (...)*, Dziennik Departamentowy Krakowski 1814, nr 105, s. 982.

IV. Notariat Rzeczypospolitej Krakowskiej. Utworzone w 1815 r. *Wolne, niepodległe i ściśle neutralne Miasto Kraków z Okręgiem* odziedziczyło w znacznym stopniu system prawa sądowego, wprowadzony w okresie istnienia Księstwa Warszawskiego⁵¹. Komisja Organizacyjna ustanowiona przez mocarstwa opiekuńcze wydała w 1816 r. *Urządzenie tymczasowe dla władz sądowniczych Wolnego Miasta Krakowa*, w którym do czasu stworzenia nowych kodeksów zachowano w mocy kodeksy i ustawy sądowe wprowadzone w życie w czasie Księstwa⁵². Pozwoliło to utrzymać instytucję notariatu w całym okresie istnienia Rzeczypospolitej Krakowskiej w niewiele zmienionym kształcie.

Obok nadal stosowanych: francuskiej ustawy notarialnej z 1803 r. oraz królewskich dekretów z czasów Księstwa działalność notariatu regulowały zarządzenia Senatu Wolnego Miasta Krakowa oraz przepisy dotyczące sądownictwa, kolejno: *Urządzenie tymczasowe dla władz sądowniczych Wolnego Miasta Krakowa* z 1816 r., *Urządzenie sądownictwa* 1833 r. oraz *Statut sądowniczy* z 1842 r. W 1826 r. wprowadzono nowe stawki opłat za czynności notarialne⁵³.

Do 1818 r. prawo mianowania notariuszy należało w praktyce do Komisji Organizacyjnej⁵⁴. W następnych latach powoływał ich Senat Wolnego Miasta Krakowa na wniosek prezesa sądu apelacyjnego⁵⁵. *Statut urządzający sądownictwo* z 1833 r. przewidywał nominację przez Senat, z potrójnej listy kandydatów zgłoszonych przez prezesa sądu III instancji⁵⁶. W razie opróżnienia się stanowiska notariusza, Trybunał I instancji na wniosek Senatu ogłaszał publicznie, by zainteresowani jego otrzymaniem składali do Trybunału potwierdzające posiadanie wymaganych kwalifikacji dokumenty⁵⁷. Notariuszy mianowano bezterminowo – *dopóki tego z praw w tym kraju obowiązują*

⁵¹ W. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa*, Kraków 1976.

⁵² (...) *Organizacja wewnętrzna władz sądowych ma zostać do owej chwili tymczasowo tak, iak dziś jest (...)*, Dziennik Rozporządzeń Rządowych Wolnego, niepodległego i ściśle neutralnego Miasta Krakowa (dalej: Dz. Pr. WMK) 1816, Nr Dziennika Głównego Senatu (dalej: Dz.Gł.) 1904, 1796, s. 1.

⁵³ Uchwała Senatu Wolnego Miasta Krakowa z dnia 5 maja 1826 r. o uchyleniu m.in. dekretu z dnia 14 marca 1809 r. o taksie za czynności notarialne, Dz. Pr. WMK 1826, Nr 349 Dz. Gł., s. 11-17.

⁵⁴ Powołanej przez mocarstwa opiekuńcze dla opracowania tekstu tzw. rozwiniętej konstytucji, ogłoszonej w 1818 r., W. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815-1846)* [w:] *Historia państwa i prawa Polski*, t. III *Od rozbiorów do uwłaszczenia* pod red. J. Bardacha i M. Senkowskiej-Gluck, Warszawa 1981, s. 794.

⁵⁵ Art. VIII Konstytucji z 1818 r., (J. Bieniarzówna, *Rzeczpospolita Krakowska 1815-1846. Wybór źródeł*, Wrocław 1951, s.19).

⁵⁶ Art. 75, 76 *Statutu*, Dz. Pr. WMK 1833, N°D 5046/5077; sąd III instancji zastąpił dotychczasowy Sąd Apelacyjny w rozszerzonym składzie, W. Bartel, *op. cit.* s. 816.

⁵⁷ M.in. Obwieszczenie Trybunału I Instancji Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu z dnia 23 listopada 1829 r., Dziennik Rządowy Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu (dalej: Dz. Rząd. WMK) 1829, nr 45-46, s. 180.

jących potrzeba wymagać będzie⁵⁸. Niekiedy obejmujący urządowanie notariusz ogłaszał o tym publicznie⁵⁹.

Kwalifikacje wymagane od osób ubiegających się o urząd notariusza w Wolnym Mieście Krakowie i Jego Okręgu początkowo nie zmieniły się w porównaniu z czasami Księstwa Warszawskiego. Obejmowały one – obok wyżej opisanych wymogów określonych dekretem z 11 lipca 1809 r. o stopniowaniu w wydziale sprawiedliwości – także i te, które wynikały z samej ustawy notarialnej: ukończony 25 rok życia, korzystanie z pełni praw obywatelskich, zadośćuczynienie prawom dotyczącym spisu wojskowego. Notariusz nie mógł być jednocześnie sędzią, prokuratorem, podprokuratorem, pisarzem, obrońcą lub komornikiem przy żadnym z sądów. Niedopuszczalne było także łączenie urzędu z funkcją przełożonego poborcy podatkowego⁶⁰.

Dopiero w 1842 r., w związku z wejściem w życie nowej organizacji sądowej wydana została *Ustawa o aplikacji i examinach sądowych*⁶¹. Podnosiła ona – w porównaniu z poprzednim okresem – wymogi kwalifikacyjne. Na jej podstawie notariusze zaliczeni zostali do trzeciej, najwyższej klasy funkcjonariuszy wymiaru sprawiedliwości, zaś rejent akt hipotecznych do klasy niższej, drugiej (art. 27). Kandydaci na urzędy klasy trzeciej, obok ukończonych studiów prawniczych, przed dopuszczeniem do egzaminu sądowego musieli odbyć trzyletnią aplikację, przy czym na przyszłych notariuszy nałożono dodatkowo obowiązek odbycia rocznej aplikacji w kancelarii notarialnej (art. 39). Z obowiązku spełnienia tak określonych wymogów zwolnieni zostali ci, którzy zdali odpowiednie egzaminy przed komisjami rządu Rzeczypospolitej Krakowskiej lub w *poprzednich epokach* (art.64).

W latach 1816-1818 doszło do zmian personalnych w krakowskim notariacie, z którego grona ubyli: w 1816 r. A. Kossowicz, A. Szałowicz, F. Chojnacki⁶², w 1818 r. A. Markiewicz. Doprowadziło to do sytuacji, że w mieście wraz z okręgiem na przełomie 1817/1818 r. działał tylko jeden notariusz, W. Olearski. Spowodowało to reakcję prezesa sądu apelacyjnego, który zwrócił się do Komisji Organizacyjnej o *pomnożenie indywidualów sprawujących obowiązki notaryuszów z przyczyny, iż jeden tylko (...) w Kraju Wolnym takowe pełni*⁶³. W związku z tym, w styczniu 1818 r., mianowano Antoniego

⁵⁸ Jednolita formuła aktów mianowania, ogłaszanych w Dzienniku Rządowym WMK.

⁵⁹ *Niżej podpisany upoważniony został do pełnienia obowiązków notaryusza publicznego w Wolnym Mieście Krakowie i Jego Okręgu o czym prześwietną publiczność uwiadania. Mieszka w ulicy Grodzkiej pod liczbą 227 w kamienicy P. Jaszke na pierwszym piętrze. A. Matakiewicz, dr prawa, Dz. Rząd. WMK 1818, dodatek do nr 3, s. 1.*

⁶⁰ Art. 7, art. 35 Organizacji Notariatu.

⁶¹ Dz. Pr. WMK 1842, nr Dz. Gł. 2124.

⁶² Ich akta przejął początkowo notariusz Andrzej Markiewicz, dołączono do nich także indeksy czynności, APII, sygn. AM5.

⁶³ *Przedstawienie Prezesa Sądu Appelacyjnego z dnia 24 grudnia 1817 r., L. 297, APII, sygn. WMK V-1.*

Matakiewicz⁶⁴. W następnym roku Senat powołał Ignacego Rogalskiego⁶⁵. W 1820 r. W. Oleński mianowany został także konserwatorem hipoteki, jednak w 1826 r. ze stanowiska tego zrezygnował, pozostając przy samym tylko notariacie, zaś Senat opróżnione stanowisko konserwatora powierzył tymczasowo Karolowi Bogackiemu⁶⁶. W 1822 r. do grona krakowskich notariuszy dołączył Leon Pszczółkowski⁶⁷, w 1823 r. Ignacy Ostaszewski⁶⁸, a w 1827 r. Julian Dorau⁶⁹. Kolejne mianowania – Andrzeja Jaroszewskiego⁷⁰ oraz Ignacego Szpora⁷¹ – nastąpiły w 1830 r., Marcina Strzelbickiego w 1832 r.⁷², Sebastiana Korytowskiego w 1833 r.⁷³, Józefa Nonastaw 1834 r.⁷⁴ Ostatnimi mianowanym przez Senat Wolnego Miasta Krakowa notariuszami byli: Franciszek Placer (1839)⁷⁵, Franciszek Jakubowski (1840)⁷⁶ oraz Eustachy Ekielski (1842)⁷⁷.

⁶⁴ Zarządzenie Komisji Organizacyjnej z dnia 8 stycznia 1818 r., Dz. Rząd. WMK 1818, nr 3, s. 11-12; A. Matakiewicz był notariuszem do 1844 r., kancelarie kolejno: ul. Grodzka 227, od 1824 ul. Grodzka 180, od 1826 ul. Grodzka 98, od 1827 r. ul. Grodzka 229, APII,

⁶⁵ Zarządzenie Senatu z dnia 28 września 1819 r., L. 3147, Dz. Rząd. WMK 1819, nr 37, s. 148; notariusz do 1829 r., następnie prokurator przy sędziu apelacyjnym, akta notarialne APII, sygn. IR.

⁶⁶ Zarządzenie Senatu z dnia 13 listopada 1820 r., nr 3965, Dz. Rząd. WMK 1820, nr 44, s. 187, zarządzenie Senatu z dnia 9 czerwca 1826 r., nr 2344, Dz. Rząd. WMK 1826, nr 14.

⁶⁷ Uchwała Senatu z dnia 7 grudnia 1822 r., nr 4539, Dz. Rząd. WMK 1822 nr 34, s. 136; notariusz do 1832 r., kancelaria Rynek Główny 16, zachowane akta notarialne APII, sygn. LP.

⁶⁸ Uchwała Senatu z dnia 18 lipca 1823 r. nr 1263, Dz. Rząd. WMK 1823 nr 19, s. 85-86; notariusz do roku 1845, kancelaria Rynek Główny 453, zachowane akta notarialne APII, sygn. IO.

⁶⁹ Uchwała Senatu z dnia 28 czerwca 1827 r., nr 2974, Dz. Rząd. WMK 1827, nr 25-26, s. 100, notariusz do 1830 r., kancelaria ul. Grodzka 198, zachowane akta notarialne APII, sygn. JD.

⁷⁰ Uchwała Senatu z dnia 6 kwietnia 1830 r. nr 837, Dz. Rząd. WMK 1830, nr 14, s. 54; notariusz do 1836 r., kancelaria Rynek Główny 262, od 1831 r. ul. Grodzka 84/5, od 1835 r. Rynek Główny 261, zachowane akta notarialne APII, sygn. AJ.

⁷¹ Uchwała Senatu z dnia 16 kwietnia 1830 r. nr 1954, Dz. Rząd. WMK 1830, nr 14, s. 54; notariusz do 1836 r., kancelaria ul. Sławkowska 437 (w 1833 r. ul. Sławkowska 436), zachowane akta notarialne APII, sygn. IS.

⁷² Uchwała Senatu z dnia 5 października 1832 r., nr 3298, Dz. Rząd. WMK 1832, nr 31, notariusz do roku 1872, kancelarie kolejno: ul. Bracka 258, od 1837 r. ul. Grodzka 120, od 1841 r. ul. Szewska 332 (I połowa roku), następnie ul. Grodzka 101, zachowane akta notarialne AP II, sygn. MS.

⁷³ Uchwała Senatu z dnia 6 grudnia 1833 r., nr 7954, Dz. Rząd. WMK 1833, nr 41-42, s. 156; notariusz do 1867 r., kancelaria ul. Mikołajska 651, od 1837 r. ul. Grodzka 84/5, zachowane akta notarialne APII, sygn. SK.

⁷⁴ Uchwała Senatu z dnia 12 marca 1834 r. nr 717, Dz. Rząd. WMK 1834, nr 12-13, notariusz do 1856 r., zachowane akta notarialne APII, sygn. JN.

⁷⁵ Notariusz do 1850 r., kancelaria ul. Mikołajska 648, zachowane akta notarialne APII, sygn. FP.

⁷⁶ *Rewers z dnia 29 października 1840 r. na wydanie akt względem konferowania posady notaryusza publicznego panu Franciszkowi Jakubowskiemu*, API, sygn. WMK V-20; notariusz do 1860 r., kancelarie kolejno: Rynek Główny 455, od 1854 r. ul. Św. Jana 464, 1857 r., ul. Św. Jana 466, zachowane akta notarialne APII, sygn. FJ.

⁷⁷ Notariusz w latach 1842-1859, kancelarie kolejno: Mały Rynek 678, od 1846 r. Św. Jana 484/5, następnie Kanoniczna 170, zachowane akta notarialne APII, sygn. EE.

W całym okresie istnienia Rzeczypospolitej Krakowskiej liczba jednocześnie działających notariuszy w Krakowie wynosiła: przejściowo jednego, a następnie dwóch w 1818 r.; trzech w latach 1819-1822; pięciu w latach 1823-1826; sześciu w latach 1827-1831, 1833, 1837-1838, 1846; siedmiu w latach 1832 i 1845; zaś najwięcej ośmiu w latach 1834-1836, 1839-1844. Po wcieleniu Wolnego Miasta Krakowa do Austrii działało do 1850 r. sześciu notariuszy, do 1856 r. pięciu, a następnie, do chwili wejścia w życie w 1859 r. austriackiej ustawy notarialnej z 1855 r. czterech.

Poza samym Krakowem powoływano jednego notariusza w Chrzanowie, wchodzącym w skład Wolnego Miasta i Jego Okręgu: w 1818 r. mianowany został Karol Spandel⁷⁸, w 1828 r. Filip Etgens⁷⁹ i – jako ostatni – w 1829 r. Ignacy Dorau⁸⁰.

Notariusze obowiązani byli do wniesienia kaucji, w okresie Rzeczypospolitej Krakowskiej wynoszącej 6000 złotych. Zabezpieczano ją z reguły na nieruchomościach, nie zawsze zresztą stanowiących własność notariuszy⁸¹. Na obciążenie hipoteki nieruchomości kaucją wyrażał zgodę Senat, po wcześniejszej opinii prezesa Sądu Apelacyjnego⁸². Niekiedy Senat zgadzał się na indywidualne ustalenie kaucji w innej, z reguły niższej kwocie⁸³. Kaucje gotówkowe należały do rzadkości, możliwa była przy tym ich zamiana – za zgodą Senatu – na kaucje hipoteczne⁸⁴.

Po zakończeniu urzędowania zwracano wniesioną kaucję, po publicznym, trzykrotnym wezwaniu przez trybunał I instancji wszystkich zainteresowanych do zgłaszania roszczeń⁸⁵. Zgody na zwrot kaucji w Wolnym Mieście Krako-

⁷⁸ Notariusz w latach 1818-1828, zachowane akta notarialne APII, sygn. KS.

⁷⁹ Jednocześnie powierzono mu funkcję urzędnika stanu cywilnego, zarządzenie Senatu z dnia 28 marca 1828 r., Dz. Rząd. WMK 1832, nr 15-16, s. 60; notariusz do 1829 r., zachowane akta notarialne APII, sygn. FE.

⁸⁰ Notariusz do 1859 r., zachowane akta notarialne APII, sygn. ID.

⁸¹ M.in. w 1842 r. notariusz A. Matakiewicz, posiadający dotychczas kaucję ustaloną na dobrach Kryspina Żeleńskiego złożył deklarację zapisania jej na dobrach w gminie wiejskiej Liszki, co prezes Sądu Apelacyjnego uznał za dostateczne zabezpieczenie, API, sygn. WMK V-20

⁸² M.in. pozytywna opinia Prezesa Sądu Apelacyjnego z 14 lipca 1841 r. w sprawie przyjęcia od notariusza F. Placera kaucji w kwocie 6000 złotych i zapisania jej na należącej do niego kamienicy, reskrypt Senatu z dnia 6 sierpnia 1841 r. (L.3869) zezwalający na zapisanie kaucji w powyższej kwocie na nieruchomości przy ul. Mikołajskiej 648, należącej do małżonków Placerów, API, sygn. WMK V-20.

⁸³ Kaucję w wysokości 1000 złotych wyznaczono ostatecznie reskryptem Senatu dnia 15 stycznia 1833 r. dla notariusza I. Dorau w Chrzanowie, który wniósł o jej zmniejszenie, a ostatecznie o całkowity zwrot z uwagi na wyjątkowo małą liczbę czynności notarialnych, API, sygn. WMK V-20, fasc. 8: 1836.

⁸⁴ Reskrypt Senatu z dnia 6 sierpnia 1842 r. L. 3869 wyrażający - wobec pozytywnej opinii prezesa Trybunału Apelacyjnego - zgodę za zmianę kaucji gotówkowej, wniesionej przez F.Placera, na kaucję hipoteczną na jego własnej kamienicy w Krakowie, API, sygn. WMK V-20, fasc. 8: 1842.

⁸⁵ M.in. (...) *zawiadamia się zatem osoby interes w tem mieć mogące, iż po upływnieniu trzechmiesięcznego terminu kaucya do urzędu notaryalnego przywiązana temuż P. Rogalskiemu*

wie udzielał Senat, z reguły poprzez upoważnionego asesora prawnego, po stwierdzeniu, że spełnione zostały wymagane prawem warunki obwieszczenia, i że nikt nie zgłosił w wyznaczonym terminie pretensji⁸⁶. Termin ów ustalano w poszczególnych wypadkach na okres od jednego do trzech miesięcy⁸⁷.

W okresie Rzeczypospolitej Krakowskiej zdarzały się wypadki żądania zwrotu kosztów poniesionych w związku z koniecznością uzupełnienia akt pozostałych po zmarłym notariuszu, mimo wcześniejszego zwrócenia spadkobiercom kaucji. W 1842 r. prokurator przy Sądzie Apelacyjnym zażądał od wdowy po zmarłym w 1836 r. notariuszu A. Jaroszewskim, który przechowywał do chwili swej śmierci akta po zmarłym wcześniej w 1832 r. notariuszu L. Pszczółkowskim, by uiściła odpowiednią kwotę na wykupienie i dołączenie do akt L. Pszczółkowskiego brakującego w nich papieru stemplowego⁸⁸. Wdowa odwołała się do Senatu, podnosząc, iż po ogłoszeniu i publicznym wezwaniu do zgłaszania pretensji sukcesorzy nie mogą ponosić odpowiedzialności. Do poglądu tego Senat się przychylił, uchwalając przy okazji wezwanie do prokuratorów, aby jak najdokładniej przeglądali i stemplowali akta po notariuszach, którzy zakończyli urzędowanie⁸⁹.

Za wykonywane przez siebie czynności notariusze pobierali wynagrodzenie, którego wysokość określona została pierwotnie dekretem królewskim z dnia 14 marca 1809 r.⁹⁰. Stawki za dokonane czynności były zróżnicowane w czasach Księstwa Warszawskiego zależnie od ich rodzaju oraz tego, czy dokonane były w Warszawie, mieście departamentowym czy powiatowym⁹¹.

wydaną będzie; jeżeliby zatem kto formować chciał jaką do pomienionego P. Rogalskiego pretensją, ma w przeciagu rzeczzonego terminu zgłosić się (...), Obwieszczenie Trybunału I instancji Wolnego Miasta Krakowa z dnia 29 stycznia 1829 r., nr 385, Dz. Rząd. WMK 1829, nr 5-6, s. 23; analogiczne obwieszczenie z dnia 17 lipca 1832 r., Dz. Rząd. WMK 1832, nr 24, s. 98.

⁸⁶ M.in. w 1836 r. prośba Wincentego Szpora o upoważnienie asesora prawnego przy Senacie Rządzącym do zezwolenia na extabulację kaucji po zmarłym notariuszu publicznym Ignacym Szporze, ustanowionej w kwocie 6000 złotych na kamienicy małżonków Marianny i Wincentego Szporów, zaopiniowana pozytywnie przez Trybunał, gdyż W. Szpor *dopełnił potrójnego obwieszczenia wzywającego wszystkich z powodu urzędowania zmarłego notariusza do kaucji pretensje mieć mogących w Gazetach Krajowych N° 51, 57, 65 i przy dopełnieniu takowego nikt z pretensjami do tytułu urzędowania notariusza zmarłego (...) do Trybunału się nie zgłosił (...), API, sygn. WMK-20, fasc. 8:1836.*

⁸⁷ Np. w *Obwieszczeniach Trybunału I instancji Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu* - miesięczny termin: z dnia 17 lipca 1832 r., Dz. Rząd. WMK 1832 r. nr 24, s.98, z dnia 14 maja 1840 r., Dz. Rząd. WMK 1840, nr 39-40, s. 160; dwumiesięczny termin: z dnia 21 sierpnia 1832 r., Dz. Rząd. WMK 1832, nr 28, s. 115; trzymiesięczny termin: z dnia 29 stycznia 1829, nr 385, Dz. Rząd. WMK 1829 nr 5-6, s. 23, z dnia 10 czerwca 1845 r., Dz. Rząd. WMK 1845, nr 96-97, s. 386.

⁸⁸ Uchwała Senatu Wolnego Miasta Krakowa, pismo N°6461, Akta Senackie Wolnego Miasta Krakowa, API, sygn. V-20, fasc. 8:1842.

⁸⁹ *Op.cit.*

⁹⁰ Dz. Pr. t. I, s. 213-217.

⁹¹ N.p. za przyjęcie aktu uszanowania od osób zawierających małżeństwo, spisanie inwentarza majątku małżonków rozwodzających się za wzajemną zgodą w Warszawie 9 złotych, miastach departamentowych 6 złotych, powiatowych 5 złote (art.1 dekretu).

Zależne od miejsca były także stawki za wydawane wypisy i wyciągi z aktów sporządzonych lub przechowywanych przez notariuszy⁹². Strony mogły dobrowolnie zaoferować wynagrodzenie większe od wynikającego z taksy, lecz notariusz żądający wyższej zapłaty podlegał odpowiedzialności i karze zawieszenia w sprawowaniu urzędu, wydalenia ze służby lub ukaraniu przez właściwy sąd (art.6 dekretu).

Do 1826 r. stosowano w Rzeczypospolitej Krakowskiej taksy z czasów Księstwa Warszawskiego. Zmiana obowiązujących stawek nastąpiła na wniosek prezesa Sądu Apelacyjnego i objęła także opłaty pobierane przez konserwatora hipoteki⁹³. Uchwała zawierająca nowe stawki stanowiła jedyny wydany przez władze Wolnego Miasta Krakowa akt prawny, w którym osobny rozdział poświęcono notariuszom⁹⁴. Warto przyjrzeć się jej przepisom bliżej, zwłaszcza, że obok nowych stawek opłat (nieznacznie zmienionych w porównaniu z poprzednim okresem) zawierała także przepisy regulujące niektóre zasady działania notariuszy.

Za sporządzenie aktu, obejmującego wyliczone przykładowo czynności, wprowadzono w Krakowie stawkę 6 złotych, w Chrzanowie 4 złote. Ponadto, za przyjęcie aktu wymagającego pracy w ciągu więcej niż jednego dnia, notariusz miał prawo żądać *dniowej nagrody* w powyższej wysokości⁹⁵. Za każdy arkusz wyciągu i wypisu z aktu sporządzonego lub przechowywanego przez notariusza ustalono dla Krakowa stawkę 3 złotych, dla Chrzanowa 2 złotych. Listę opłat, których mógł żądać notariusz zamykały diety podróżne⁹⁶. Nadal możliwe jednak było dobrowolne zaoferowanie przez stronę, żądającą sporządzenia aktu, wyższego wynagrodzenia. Utrzymane zostało także "prawo ubogich", nakładające obowiązek sporządzenia aktu notarialnego na żądanie strony ubogiej oraz włościan⁹⁷.

Spory wynikłe na tle należnych opłat oddane zostały do właściwości Trybunału I instancji (poprzednio także jego prezesa), zobowiązanego do ich rozpoznania *natychnmiast przez rezolucyę*, w której ustalić miał wysokość należności lub nakazać sporządzenie aktu bez opłat⁹⁸.

⁹² Za każdy arkusz wypisu sporządzonego w Warszawie 5 złotych, w mieście departamentowym 4 złote, powiatowym 2 złote.

⁹³ Uchwała Senatu Wolnego Miasta Krakowa z dnia 5 maja 1826 r., Dz. Rozp. WMK 1826, nr Dz. Gł. 349.

⁹⁴ *Przepisy i taxa opłat dla pisarzy aktowych czyli notaryuszy*, obejmujący 7 artykułów (art. 13-19).

⁹⁵ Podobnie w razie sporządzania inwentarza i licytacji, wymagających pracy trwającej dłużej niż jeden dzień, określony jako praca od godziny 9 do 12 oraz od 15 do 18 (art. 15), *op. cit.*, s. 15.

⁹⁶ Dla czynności wymagających podróży ponad 3 mile, w innym wypadku wynoszące połowę stawki 6 złotych w Krakowie, 4 złote w Chrzanowie (art. 16), *op. cit.*, s. 16.

⁹⁷ Dotyczyło to zwłaszcza wymienionego w przepisie aktu uszanowania, wymaganego Kodeksem Napoleona od stron zawierających małżeństwo (art. 17), *op. cit.*, s. 16.

⁹⁸ Art. 19, *op. cit.*, s. 17.

Nowością, wprowadzoną tą samą uchwałą, było określenie terminu dla przygotowania aktu: dla możliwych do sporządzenia w ciągu jednego dnia wynosił on 24 godziny, zaś dla wydawania wyciągów głównych z akt – 3 dni od podpisania przez strony oryginału. Na opieszalnych notariuszy, nie stosujących się do owych nakazów, miano nakładać kary w wysokości 100 złotych, niezależnie od ich odpowiedzialności odszkodowawczej wobec stron (art.14). Jednocześnie nakazano, by wszystkie akty notarialne sporządzano na właściwym papierze stemplowym. Wprowadzone zasady usunąć miały najwidoczniejsze, jak się wydaje, wady w działaniu krakowskich notariuszy.

Omówiony wyżej akt stanowił po części niemal dokładne powtórzenie treści dekretu królewskiego z 1809 r. o taksach dla notariuszy (poza samymi stawkami). Jest to widoczne wyraźnie w powtórzeniu terminologii oraz użyciu określenia *pisarz aktowy*, nie stosowanego już od lat w praktyce Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu. W nowych jakościowo przepisach, zawartych w uchwale, użyto terminu *notariusz*, występującego jednolicie od kilku lat w różnych aktach, zarządzeniach itd. poświęconych notariatowi krakowskiemu⁹⁹.

Władzę dyscyplinarną nad krakowskimi notariuszami sprawował początkowo Trybunał I instancji¹⁰⁰. *Statut urządzający sądownictwo* z 1833 r. oddał ją w ręce prezesa Trybunału¹⁰¹. Zasada utrzymana została także w *Statucie organicznym dla władz sądowych* z 1842 r., przekazującym w ręce prezesa Trybunału nadzór bezpośredni i szczególny nad wszystkimi notariuszami¹⁰². Uprawnienia nadzorcze wykonywał w pewnym stopniu także Senat Wolnego Miasta Krakowa, za pośrednictwem Wydziału Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości¹⁰³. W ramach tych uprawnień zobowiązywał niekiedy właściwe organy nadzoru do podjęcia odpowiednich działań¹⁰⁴.

⁹⁹ M.in. akty mianowania, ogłaszane w Dzienniku Rządowym Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu.

¹⁰⁰ *Urządzenie tymczasowe dla władz sądowniczych* uchyliło i tak nie stosowane w praktyce Księstwa Warszawskiego przepisy o izbach dozorczych, zawarte w ustawie notarialnej z 1803 r., oddając Trybunałowi nadzór także nad konserwatorami hipotek, Dz. Pr. WMK 1816, nr Dz. Gł. 1904, 1796, s. 3.

¹⁰¹ Zgodnie z art. 77 *Statutu* prezes nadzorował na analogicznych zasadach także urzędników sądowych, regenta hipoteki oraz adwokatów.

¹⁰² *Statut* 1842, § 134, Dz. Pr. WMK 1842, Dz. Gł. nr 3, s. 151.

¹⁰³ §20. *Do Wydziału tego należy: (...) p* [czuwanie] *nad magistraturami sądowymi i prędkim biegiem sprawiedliwości, Urządzenie wewnętrzne Senatu Wolnego Miasta Krakowa i Jego Okręgu*, Dz. Pr. WMK 1816, s. 26.

¹⁰⁴ W 1826 r. wobec częstego naruszania zasad sporządzania niektórych aktów notarialnych (zapisy kaucji na zabezpieczenie Skarbu Publicznego, oraz zeznania dobrej woli dotyczące gmin, instytutów, cechów i korporacji) określił te zasady ponownie, zobowiązując prezesa Sądu Apelacyjnego do zdyscyplinowania notariuszy. Jednocześnie zakazano ówczesnemu konserwatorowi hipotek, W.Olearskiemu – pod rygorem odpowiedzialności karnej - przyjmowania do hipoteki jakichkolwiek aktów sporządzonych z naruszeniem owych zasad, uchwała Senatu z dnia 14 marca 1826 r. nr 945, Dz. Rząd. WMK 1826, nr 8, s. 31-32; uchwała Senatu, wzywająca prokuratorów do rzetelnego i dokładnego sprawdzania i pieczętowania akt po notariuszach, API, sygn. WMK V-20, fasc. 8:1842.

Do często występujących w Krakowie przewinień, powodujących pociągnięcie notariuszy do odpowiedzialności dyscyplinarnej, należało sporządzanie aktów sprzedaży gruntów włościańskich bez wymaganego zezwolenia dominium¹⁰⁵, jak uczynił to jeden z notariuszy¹⁰⁶. Za analogiczne przewinienie służbowe inny zawieszony został w urzędowaniu na okres 3 miesięcy¹⁰⁷. Dużym skandalem okazała się sprawa jednego z krakowskich notariuszy oraz pisarza sądu pokoju, oskarżonych o nadużycia popełnione na tle likwidacji majątku po zmarłym księdzu Teleśnickim z Czernichowa¹⁰⁸.

Choć regułą było sporządzanie jednego oryginału każdego aktu, od 1826 r. krakowscy notariusze zobowiązani zostali do sporządzania dwóch oryginalnych, jednobrzmiących egzemplarzy aktów, w razie spisywania aktu, który miał być podstawą wpisu do hipoteki w Królestwie Polskim¹⁰⁹.

Oryginały aktów przechowywane były nadal w kancelariach notariuszy, mieszczących się w ich mieszkaniach. Jak w okresie Księstwa Warszawskiego prowadzone były chronologiczne repertoria oraz indeksy sporządzanych aktów¹¹⁰. Niekiedy osobno prowadzono indeks dla szczególnych rodzajów czynności. Dotyczyło to zwłaszcza sporządzanych od 1833 r. aktów obejmujących *zrzeczenie się odszkodowania za szkody wyrządzone przez wojska cesarsko-rosyjskie przy wkroczeniu tychże do Rzeczypospolitej Krakowskiej*¹¹¹.

Aktywność zawodowa poszczególnych notariuszy była zróżnicowana, zależała także od liczby jednocześnie urzędujących w Krakowie notariuszy. Wyraźnie widoczna była dysproporcja w liczebności aktów sporządzanych w Krakowie i Chrzanowie. Chrzanowscy notariusze skarżyli się niekiedy na wyjątkowo niskie dochody, z których nie można było się utrzymać¹¹².

¹⁰⁵ Raport Prokuratora Rządowego przy Trybunale I Instancji z dnia 8 kwietnia 1835 r., API, sygn. WMK V-20, fasc. 8:1835.

¹⁰⁶ Reskrypt Sądu III instancji z kwietnia 1835 r., informujący Senat o wszczęciu przez Trybunał I instancji postępowania wobec A.Jaroszewskiego, API, sygn. WMK V-20, fasc. 8:1835.

¹⁰⁷ Reskrypt Senatu z dnia 3 maja 1836 r. w sprawie zawieszenia i pociągnięcia przez właściwą instancję do odpowiedzialności notariusza Ignacego Ostaszewskiego, API, sygn. WMK V-20, fasc. 8:1837, 1838; śladem innego postępowania dyscyplinarnego jest rewers na wydane 24 października 1842 r. akta notariusza Nowakowskiego, proszącego o zniesienie kary (prawdopodobnie urzędnik senacki pomylił nazwiska, chodzić mogło o notariusza F.Jakubowskiego) AP I, sygn. WMK V-20, fasc. 8:1842.

¹⁰⁸ Po śmierci Teleśnickiego, ukryty za łóżkiem sprawca, udając głos zmarłego domagał się od służby ciepłego posiłku i poruszając ręką martwego księdza wyrażał zgodę na różne zapisy, J. Louis-Wawel, *Sądownictwo Rzeczypospolitej Krakowskiej*, Kraków 1884, s. 31.

¹⁰⁹ Jeden z egzemplarzy, na zasadach ogólnych przechowywany miał być przez notariusza w Krakowie, drugi zaś mógł być użyty w Królestwie Polskim, Uchwała Senatu z dnia 2 maja 1826 r., nr 1856, Dz. Rząd. WMK 1826, nr 12.

¹¹⁰ W następnych latach nazywane raptularzami oraz dziennikami, m.in. w aktach M.Strzelbickiego, APII, sygn. MS 154, 155.

¹¹¹ M.in. w aktach notariusza A.Jaroszewskiego osobno za lata 1833-1836, odpowiednie akty APII, sygn. AJ 28-46.

¹¹² Notariusz K.Spandel w 1818 r. sporządził 73 akty, w 1819 r. 56 aktów, w 1829 r. 94, w kolejnych latach średnio po ok. 100, APII, sygn.KS; F. Etgens w ciągu półtorarocznego urzę-

Również niektórzy z krakowskich notariuszy mogli uskarżać się na niewielką liczbę klientów swych kancelarii: J. Nonast sporządzał rocznie od 26 do 70 aktów¹¹³, podobnie E. Ekielski w pierwszych latach urzędowania¹¹⁴, a także I. Ostaszewski¹¹⁵. Pozostali notariusze, po niewielkiej aktywności tuż po nominacji, zdobywali w kolejnych latach większe zaufanie krakowian i sporządzali porównywalną liczbę aktów, malejącą z reguły ponownie w ostatnich latach działalności zawodowej. W. Olearski, mianowany jeszcze w czasach Księstwa Warszawskiego, spisywał początkowo od ok. 250 do ok. 550 aktów rocznie¹¹⁶. A. Matakiewicz tylko w roku 1826 oraz 1831 sporządził mniej niż 300 aktów, w 1822 r. i 1830 r. ponad 500, w pozostałych latach średnio 350-450 aktów¹¹⁷. Nieco większe zaufanie zdobył, jak się wydaje, S. Korytowski, któremu w najlepszym dla niego roku 1845 udało się sporządzić nieco ponad 600 aktów¹¹⁸. Równie szybko rosła aktywność zawodowa F. Jakubowskiego, który w pierwszym roku urzędowania (1840) sporządził ok. 150 aktów, a w kolejnych latach odpowiednio ok. 250, 400, a od 1845 r. ponad 550 aktów¹¹⁹. Na zbliżonym poziomie kształtowała się liczba aktów sporządzanych przez F. Placera¹²⁰.

Jednocześnie, w całym okresie istnienia Rzeczypospolitej Krakowskiej ogólna liczba aktów sporządzanych w Krakowie nie ulegała większym zmianom i rosła raczej wolno. W 1816 r. sporządzono ogółem nieco ponad 500 aktów, w 1818 r. ok. 900, w 1819 r. ok. 1000, w latach 1820-1829 od ok. 1200 do ok. 1400 aktów, od połowy lat trzydziestych ok. 1500 aktów rocznie, po roku 1840 ok. 2000 i w ostatnim roku istnienia Wolnego Miasta Krakowa ok. 1500. Notariat nie mógł zatem przynosić wysokich dochodów także i w samym Krakowie.

dowania ok. 200 aktów, APII, sygn. FE; I. Dorau w pierwszych 5 lat urzędowania zaledwie 691 aktów, APII, sygn. ID, z tego powodu wniósł prośbę o zmniejszenie, a nawet zwrot wniesionej kaucji – p. wyżej.

¹¹³ W 1834 r. 37 aktów, w kolejnych latach odpowiednio: 70, 50, 42, 36, 27, 26 oraz 32 w 1841 r., APII, sygn. JN.

¹¹⁴ W latach 1842-43 sporządził 70 aktów, następnie odpowiednio: 10, 11, 26, dopiero po upadku Rzeczypospolitej Krakowskiej, od 1847 r. więcej: 210, w 1848 r. 197, w następnych latach 200-250 aktów, jedynie w 1854 r. 308 aktów, APII, sygn. EE.

¹¹⁵ W ciągu 22 lat urzędowania sporządził łącznie zaledwie 3796 aktów, APII, sygn. IO.

¹¹⁶ Najwięcej w latach: 1819 r. – 548 aktów, 1822 r. – 549 aktów, odpowiednio mniej w czasie gdy w Krakowie urzędowało sześciu i więcej notariuszy: 1829 r. – 216 aktów, 1832 r. – 145 aktów, 1838 r. – 76, 1842 r. – 32 akty, APII, sygn. WO.

¹¹⁷ W 1829 r. – 465 aktów, 1832 r. – 452, w ostatnich latach urzędowania (1842-1844) po ok. 200 aktów, APII, sygn. AMa.

¹¹⁸ W 1835 r. (pierwszy rok urzędowania) – 286, w następnych latach od 405 (1840 r.) do ok. 500 aktów (w latach 1836, 1837, 1839, 1843) i ok. 550-600 w latach 1838, 1841, 1844 oraz 1845, APII, sygn. SK.

¹¹⁹ W 1845 r. – 590, 1846 r. – 558, w rekordowym dla niego pierwszym roku po upadku Rzeczypospolitej Krakowskiej aż 735 aktów, APII, sygn. FJ.

¹²⁰ W pierwszym roku urzędowania (1839) – 269, w kolejnych latach odpowiednio: 401, 512, 522, 500, 447, 449, 500, a w 1847 r. aż 605 aktów, APII, sygn. FP.

V. Zakończenie. Po wcieleniu w 1846 r. Rzeczypospolitej Krakowskiej do Austrii zasady działania notariatu na terenie Krakowa nie zmieniły się, nadal obowiązywała jego organizacja określona francuską ustawą z 1803 r. Podobnie wyglądała sytuacja w południowych prowincjach austriackich, gdzie także obowiązywała regulacja francuska, z wyłączeniem jednak przepisów o mocy egzekucji sądowej aktów notarialnych¹²¹. W 1850 r., za zgodą cesarza przedstawiony został projekt austriackiej ustawy notarialnej, który – po uzyskaniu sankcji monarszej – w tym samym roku wszedł w życie w niektórych częściach państwa¹²². Ustawy nie wprowadzono jednak na terenie Krakowa.

Mimo braku zmian organizacyjnych sytuacja krakowskiego notariatu uległa pogorszeniu. Stopniowo malała bowiem liczba sporządzanych aktów, by po wejściu w życie w 1852 r. na terenie Krakowa austriackiego kodeksu cywilnego ABGB ostatecznie spaść poniżej 1000 aktów rocznie. Przygotowania do wprowadzenia nowej organizacji sądownictwa na tych terenach oznaczały jednocześnie zapowiedź końca blisko półwiecznego okresu obowiązywania w Krakowie francuskiej organizacji notariatu.

W 1855 r. wydana została w Austrii kolejna ustawa notarialna¹²³. Jej wejście w życie na terenie Krakowa odroczone jednak do chwili wprowadzenia nowego porządku sądów. Dopiero patent cesarski z dnia 7 lutego 1858 r. nadał ustawie moc obowiązującą na terenie Galicji wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim¹²⁴. Urzędujący w Krakowie notariusze zobowiązani zostali do uzyskania ponownego zatwierdzenia przez odpowiednie władze¹²⁵. Jednocześnie utrzymano dla nich kaucje w dotychczasowej wysokości, a minister sprawiedliwości ustalił nową liczbę notariuszy dla całego okręgu sądu wyższego krajowego w Krakowie.

Na mocy rozporządzenia ministra sprawiedliwości z dnia 14 czerwca 1859 r. austriacka ustawa notarialna miała wejść na tych terenach z życie 1 listopada 1859 r. Z tym też dniem uchylona została obowiązująca dotychczas na terenie dawnej Rzeczypospolitej Krakowskiej ustawa notarialna z 1803 r., a w dziejach notariatu krakowskiego rozpoczął się nowy jakościowo okres, trwający do 1871 r., gdy weszła w życie kolejna austriacka ustawa notarialna¹²⁶, obowiązująca na terenie dawnego zaboru austriackiego także w Drugiej Rzeczypospolitej, do chwili wprowadzenia zunifikowanego polskiego prawa o notariacie z 1933 r.

¹²¹ Lombardia, Wenecja, Dalmacja, S.Muczkowski, *Austriacka ustawa notarialna...*, s. 146-147.

¹²² Dziennik Ustaw Państwa 1850, nr 366.

¹²³ Ustawa z dnia 21 maja 1855 r., Dziennik Ustaw Państwa 1855, nr 94.

¹²⁴ Dziennik Ustaw Państwa 1858, nr 23.

¹²⁵ Spośród czterech krakowskich notariuszy zatwierdzenia nie uzyskał tylko jeden, E. Ekielski, APII, sygn. EE, urzędowanie zakończył także chrzanowski notariusz I. Dorau, APII, sygn. ID.

¹²⁶ Ustawa z dnia 25 lipca 1871 r., Dziennik Ustaw Państwa 1871, nr 75.